

بررسی فقهی اذن زوج برای اشتغال زوجه در فضای مجازی

مرضیه شیری^۱

زهرا علمی فرد^۲

فرح علمی فرد^۳

چکیده

این مقاله به بررسی فقهی موضوع اذن زوج در اشتغال زوجه در فضای مجازی پرداخته و ابعاد مختلف آن را از منظر احکام شرعی و مسائل حقوقی تحلیل می‌کند. با توجه به رشد سریع فناوری و استفاده گسترده از فضای مجازی برای کسب و کار، پرسش از جایگاه اذن شوهر در این نوع اشتغال به یکی از موضوعات چالش‌برانگیز در فقه و حقوق خانواده تبدیل شده است. در این پژوهش از روش تحلیلی-توصیفی استفاده شده و با استناد به آیات قرآن، روایات و نظرات فقهی علما، مسائلی مانند حق زوج در مدیریت خانواده، استقلال مالی زن، و الزامات شرعی و اخلاقی کار در فضای مجازی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که اگرچه اشتغال زوجه در فضای مجازی می‌تواند به استقلال اقتصادی و ارتقای جایگاه اجتماعی زنان کمک کند، اما در مواردی که این اشتغال باعث آسیب به حقوق زوج یا فروپاشی روابط خانوادگی شود، اذن زوج ضروری تلقی می‌شود. در پایان، راهکارهایی برای ایجاد تعادل بین حقوق و تکالیف زوجین در این زمینه پیشنهاد شده است که بر اساس مبانی فقهی و مقتضیات زندگی مدرن استوار است.

هدف این تحقیق بررسی فقهی اذن زوج برای اشتغال زوجه در فضای مجازی است. این تحقیق به بررسی ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اشتغال زنان می‌پردازد.

واژگان کلیدی:

اشتغال، قاعده سلطنت، اصل اباحه، فضای مجازی

^۱ . طلبه سطح ۴ رشته فقه خانواده، موسسه عالی نوازهراء زنجان

^۲ . سطح ۴ فقه خانواده، پژوهشگر و استاد حوزه و دانشگاه

^۳ . طلبه سطح ۴ فقه و اصول، پژوهشگر و مدرس حوزه و دانشگاه

موضوع اذن زوج در اشتغال زنان در فضای مجازی یکی از مسائل پیچیده فقهی و اجتماعی است که به طور خاص در رابطه با حقوق و وظایف زن و شوهر در اسلام مورد بحث قرار گرفته است. این مقاله به دنبال پاسخ به این سوال است که آیا زن برای رسیدن به درآمد و داشتن فعالیت اقتصادی از طریق فضای مجازی به اذن همسر نیاز دارد؟ در این زمینه، برخی فتاوی به مسأله‌ی اذن شوهر در اشتغال زنان پرداخته‌اند. از دیدگاه برخی فقیهان، به طور کلی، اگر زن با شغلی که به آن مشغول است نه تنها به خانواده آسیب نمی‌زند بلکه به نوعی به بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی خانواده کمک می‌کند، به طور معمول باید از اذن شوهر برخوردار شود. در صورتی که کار در فضای مجازی به گونه‌ای باشد که به خانواده آسیب بزند یا نقض حقوق شوهر باشد، نیازمند رضایت وی است. در مقابل، برخی از فقیهان دیگر معتقدند که اگر اشتغال زن به فضای مجازی در چارچوب شرعی باشد و به هیچ وجه با اصول اسلامی در تضاد نباشد، اصولاً باید حقوق فردی زن بر اساس توانایی‌ها و نیازهایش به رسمیت شناخته شود. از این رو، ممکن است در چنین شرایطی اجازه شوهر، الزامی نباشد. اما در مجموع، این موضوع باید در چارچوبی از مشورت و هماهنگی بین زن و شوهر قرار گیرد و تصمیمات به گونه‌ای اتخاذ شود که به رضایت طرفین و حفظ صلح و آرامش در خانواده منجر شود. این که آیا یک زن نیاز به اذن شوهر برای فعالیت در فضای مجازی دارد یا نه، بستگی به شرایط خاص هر مورد دارد و باید در نظر گرفت که رعایت حقوق متقابل و مصالح خانواده، همواره باید در اولویت قرار گیرد. در این مقاله به بررسی قوانین و اصول شریعت اسلامی درباره اشتغال زنان و مردان پرداخته شده و نقش و حقوق آن‌ها در جامعه مورد بحث قرار گرفته است. مسئله اشتغال زنان در خارج از خانه و محدودیت‌ها و شروط مربوط به آن نیز مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین، حقوق مشترک زنان و مردان در زمینه اشتغال مورد بررسی قرار گرفته و نظرات مختلف فقها و حقوقدانان در این زمینه بحث شده است. در پایان، بحث اذن زوج در اشتغال زنان در فضای مجازی نیز به عنوان یکی از مسائل مهم مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. اشتغال زنان در فضای مجازی از جوانب مهمی است که نیاز به بررسی فقهی دارد، به خصوص زمانی که زن به عنوان زوجه قصد دارد در این فضا فعالیت کند.

اذن زوج برای اشتغال زوجه در فضای مجازی، یکی از موضوعاتی است که نیاز به توجه و تفکر دقیق دارد. از دیدگاه اسلام و به ویژه مکتب شیعه امامیه، اذن زوج برای اشتغال زوجه در فضای مجازی باید با توجه به اصول دینی و اخلاقی بررسی شود. این موضوع نشان از اهمیت و ارزشی که اسلام برای حفظ خانواده و ارتقاء نقش زنان در جامعه قائل است، دارد. اذن زوج به زن برای فعالیت در فضای مجازی، می‌تواند به عنوان یک

مجوز و اجازه قانونی و اخلاقی برای اشتغال زن در این حوزه تلقی شود. همچنین، لازم به ذکر است که همکاری و تفاهم بین زن و شوهر در این زمینه نیز بسیار حیاتی است. اشتغال زن در فضای مجازی باید با رضایت و توافق همسر انجام شود تا این امر منجر به تقویت روابط خانوادگی و ارتقاء وضعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده گردد. به عنوان پایان، بررسی فقهی اذن زوج برای اشتغال زوجه در فضای مجازی، اهمیت بسیاری دارد و نیازمند توجه به اصول دینی، اخلاقی و قوانین جامعه است تا بتوان این فرصت را برای زنان به بهترین نحو ارائه کرد. از جمله تحقیقات و پژوهش های صورت گرفته مرتبط با موضوع این تحقیق می توان به مقاله^۴ واکاوی اذن ولی قهری در اشتغال زنان از منظر فقه و حقوق اشاره کرد که به بررسی ابعاد فقهی و حقوقی اذن ولی قهری در خصوص انواع اشتغال زنان و شرایط مختلف پرداخته است. از جمله پیشینه های دیگر در موضوع مقاله حاضر، مقاله^۵ مشاغل اینترنتی و مجازی است که به بررسی پدیده اشتغال در فضای سایبر پرداخته است. که با بررسی این مقاله می توان له انواع اشتغال که می تواند زنان را به بازار کار جذب کند، پی برد. همچنین از پیشینه های مربوط می توان به مقاله^۶ حق اشتغال زوجه و چگونگی تراحم آن با حق تمکین زوج در متون تاریخی فقهی است که به بررسی موضوع اشتغال زنان و بحث تراحم با حق تمکین در نظرات فقههای متقدم و تاریخ فقه پرداخته است.

ویژگی و وجه تمایز موضوع مقاله حاضر بررسی موضوع اذن زوج در اشتغال زن در انواع مشاغل موجود در فضای مجازی است و اینکه آیا زوجه برای اینقسم از مشاغل نیازمند اذن زوج می باشد که در ادامه تحقیق به این سوال پرداخته می شود.

در ارتباط با موضوع این مقاله بایستی ابتدا به تعاریف واژه هایی که در این پژوهش مورد کاربرد است پرداخته شود؛

۱. مفهوم شناسی

^۴ . زرگوش نسب ، عبدالجبار، مژگان محمدی واکاوی اذن ولی قهری در اشتغال زنان از منظر فقه و حقوق، ۱۴۰۱، فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین، شماره ۱۱، ص ۱۷۷- ص ۲۰۱.

^۵ . رفیعی، زهرا، مشاغل مجازی و اینترنتی، اولین کنفرانس بین المللی علوم، مهندسی و نقش تکنولوژی در کسب و کارهای نوین، ۱۳۹۸

^۶ . ناظمی هرندي، حمیدرضا، داود نصیران، سیدمحمد هادی مهدوی، حق اشتغال زوجه و چگونگی تراحم آن با حق تمکین زوج در متون تاریخی فقهی، فصلنامه تاریخ، مقاله ۸، شماره ۷۰، آذر ۱۴۰۲، صفحه ۱۵۳-۱۷۵

۱-۱. کار: الفاظ مترادف آن، شغل، پیشه، صنعت، هنر، امر و شائن هستند (معین، ۱۳۸۵، ص ۷۷۹). و در اصطلاح اقتصادی، یکی از عوامل تولید است که دربرگیرنده همه فعالیت های انسان می شود. و در جای دیگر گفته است: «نیروی کار یکی از عوامل عمده تولید و متشکل است از اعمال قوه فکری یا دستی که در برابر آن مزد، حقوق، معاش، یا حق الزحمه کار و کسب گرفته می شود.» (فرهنگ، ۱۳۷۴، ص ۴۴۹). و نیز در تعریف دیگر آمده است:

« هر فعالیت فکری یا بدنی که به موجب قوانین جاری کشور مجاز باشد و به منظور کسب درآمد (نقدی، غیرنقدی) صورت پذیرد و هدف آن تولید کالا یا ارائه خدمت باشد» (مدرسی، ۱۳۸۵، ص ۲۴۵). بر اساس این تعاریف، فعالیت های که در برابر آن مزد پرداخت نشود کار محسوب نمی شود. به همین سبب، کاری که زنان در خانه انجام می دهند فعالیت اقتصادی به شمار نمی آید و زنان خانه دار در جمعیت غیر فعال و بیکار قرار می گیرند. (قره باغیان، ۱۳۸۵، ص ۲۴۵).

۱-۲. اشتغال

۱-۱-۲. اشتغال در لغت

در لغت، بکاری پرداختن، مشغول شدن، بکاری در شدن، بکاری سرگرم بودن است. (دهخدا، ۱۳۳۸، ص ۲۶۳۲). و در فرهنگ نامه های اقتصادی، به معنی «مجموع مشاغل موجود جامعه که به طور مستقیم و غیر مستقیم در افزایش تولیدات ملی موثرند.» (مدرسی، ۱۳۸۵، ص ۳۳).

اشتغال در فرهنگ غرب^۷ به اشتغال در یک پیشه، کسب، تجارت یا مسلک اطلاق می شود. (فرهنگ، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۶۶۸) فعالیت های اقتصادی در بخش های رسمی را «اشتغال» می نامند.

اما برخی از اقتصاددانان قید مزد و پاداش را نیز بر تعریف اشتغال افزوده و بیان داشته اند: «اشتغال مشغول بودن به کاری است که پاداش و مزد در برابر آن وجود داشته باشد.» بر اساس این تعریف، مفهوم «اشتغال» محدودتر شده و فقط شامل کارها و فعالیت هایی می شود که در قبال آن دستمزدی پرداخت شود. اما تلاش هایی که مجانی صورت می گیرند مثل برخی از کارهای زنان در خانه، مشمول اشتغال نخواهند بود. (دانش، ۱۳۸۹، شماره ۳۳) مقصود از اصطلاح رایج نیز همین معناست.

به طور کلی، این اصطلاحات در زبان شناسی اقتصادی و اجتماعی به منظور توصیف و تحلیل فعالیت های اقتصادی مورد استفاده قرار می گیرند و در بسیاری از مواقع با هم تفاوت هایی در معنای دقیق خود دارند.

اشتغال بانوان به‌طور کلی و در سطح وسیع‌تری به‌عنوان یک مفهوم عام^۸ در نظر گرفته می‌شود که شامل انواع مختلف شغل‌ها و فعالیت‌ها می‌شود. این نوع اشتغال می‌تواند در هر زمینه‌ای باشد و هیچ‌گونه محدودیت خاصی ندارد. اشتغال بانوان در همه مشاغل یعنی اینکه اشتغال زنان در هر نوع شغل و حرفه‌ای (چه در بخش‌های دولتی، خصوصی، صنعتی یا خدماتی) به‌طور عام مجاز است و هیچ محدودیتی به لحاظ نوع کار وجود ندارد. در فقه، اگر گفته شود "زن می‌تواند در هر شغلی که مناسب شأن او باشد کار کند"، این حکم اعم است و شامل تمامی شغل‌ها می‌شود، بدون در نظر گرفتن محدودیت‌های خاص برای حرفه‌های خاص.

همچنین اشتغال بانوان در یک تعریف خاص^۹ قرار می‌گیرد که به‌طور ویژه و محدود به مشاغل یا زمینه‌هایی اشاره دارد که در چارچوب خاصی از نظر شرعی یا فرهنگی قابل قبول است. اشتغال اخص به‌طور معمول مشاغلی را شامل می‌شود که برخی از فقهاء یا مراجع دینی برای بانوان مناسب نمی‌دانند و ممکن است محدودیت‌هایی برای آنها قائل شوند. اشتغال بانوان در مشاغل خاصی که با حریم خصوصی یا شرعی مغایرت دارند: به‌طور مثال، برخی فقهاء معتقدند که حضور زنان در مشاغلی مانند مواردی که مستلزم ارتباطات نامشروع با نامحرم است (مانند برخی مشاغل در سینما یا تئاتر)، برای بانوان ناپسند و غیرشرعی است. این حکم اخص است، زیرا فقط به مشاغل خاصی اشاره دارد که نیاز به مراعات مسائل حریم خصوصی و شرعی دارد.

در فقه، اگر گفته شود "زن می‌تواند در مشاغل معلمی، پزشکی، یا کاری که نیاز به حضور در محیط‌های مختلط ندارد کار کند"، این حکم اخص است و تنها به این مشاغل خاص اشاره دارد.

بنابراین در مورد اشتغال بانوان، مفهوم اعم به اشتغالی اشاره دارد که برای زنان در همه انواع مشاغل و حرفه‌ها قابل قبول است، مشروط به اینکه با احکام شرعی و اخلاقی تطابق داشته باشد. در حالی که مفهوم اخص به مشاغلی اشاره دارد که ممکن است برخی مراجع دینی برای زنان مناسب ندانند، به‌ویژه مشاغلی که ممکن است در تضاد با اصول شرعی، اخلاقی یا فرهنگی قرار گیرد. در نهایت، این مفاهیم بستگی به نوع تفسیر و دیدگاه‌های فقهی مختلف دارند و ممکن است برای برخی افراد یا جوامع متفاوت باشد. و انواع اشتغال در فضای مجازی این از این تعاریف مستثنی نیست.

^۸ . در فقه، "اعم" به چیزی گفته می‌شود که دامنه شمول گسترده‌تری دارد و شامل افراد، احکام، یا موضوعات متعددی می‌شود. به عبارت دیگر، اعم مفهومی است که زیرمجموعه‌های زیادی را در بر می‌گیرد و معنای کلی دارد. اقبال، ابراهیم، فرهنگ نامه علوم قرآنی، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۸۵.

^۹ . اخص به چیزی گفته می‌شود که دامنه شمول محدودتری دارد و فقط به افراد یا موضوعات خاصی اشاره می‌کند. به عبارت دیگر، اخص زیرمجموعه‌ای از اعم است و معنای محدودتری دارد. اقبال، ابراهیم، فرهنگ نامه علوم قرآنی، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۸۵.

۳. انعطاف‌پذیری در مسئولیت‌های خانوادگی:

- تقسیم وظایف خانوادگی: اشتغال زوجه نباید به مسئولیت‌های خانوادگی لطمه بزند. زوجین می‌توانند با تقسیم عادلانه وظایف خانه و تربیت فرزندان به تعادل برسند.
- حمایت زوج از زوجه: زوج می‌تواند با حمایت از فعالیت‌های شغلی زوجه (مانند کمک در امور خانه) به او کمک کند تا بین کار و خانواده تعادل برقرار کند. (حکیم زاده، جامعه الزهرا، ۱۳۹۳)

۴. تدوین توافقات مشخص:

- قراردادهای خانوادگی: زوجین می‌توانند با توافق کتبی یا شفاهی درباره ساعات کاری، نوع فعالیت و میزان درآمد، از بروز مشکلات جلوگیری کنند.
- توافق درباره اذن: زوج می‌تواند اذن خود را به صورت مشروط یا دائمی صادر کند، به شرط آنکه زوجه به اصول خانواده پایبند باشد. (نولن، سوزان و دیگران، ۱۴۰۳، ساوالان)

۵. حمایت قانونی و فقهی:

- رفع موانع حقوقی: ارائه چارچوب قانونی که حقوق و وظایف زوجین را در زمینه اشتغال زوجه شفاف‌تر کند، می‌تواند مؤثر باشد.
- استفاده از مشاوره فقهی: در موارد اختلاف، مراجعه به مشاوران فقهی و حقوقی برای یافتن راه‌حلهایی که با مبانی شرع و اقتضایات زندگی مدرن سازگار باشد، توصیه می‌شود. (حسینی حائری، ۱۳۹۱، ص ۴۵)

۶. تقویت نقش حمایتی خانواده و جامعه:

- نقش خانواده گسترده: حمایت والدین و اطرافیان از زن در مدیریت وظایف خانوادگی و شغلی می‌تواند نقش مهمی ایفا کند.
- فرهنگ‌سازی اجتماعی: ترویج فرهنگ احترام به حقوق زنان و درک ضرورت اشتغال آنان در فضای مجازی، به ویژه در جوامعی با نگاه سنتی‌تر، می‌تواند از تعارضات بکاهد.

تعادل میان حقوق و تکالیف زوجین در موضوع اشتغال زوجه، نیازمند تعامل، تفاهم و رعایت اصول شرعی و اخلاقی است. با شفاف‌سازی انتظارات، تقسیم مسئولیت‌ها و رعایت حقوق هر دو طرف، می‌توان به راه‌حلی رسید که هم استقلال زوجه حفظ شود و هم استحکام خانواده تقویت گردد. (سیف، ۱۴۰۳، ص ۱۵۸)

نتیجه

در احکام اسلامی، یکی از مواردی که زوجه نیاز به اذن زوج دارد، خروج از منزل است، مگر در موارد ضروری و یا مصادیق خاص که خروج بدون اذن مجاز باشد. با این حال، اگر اشتغال زوجه در فضای مجازی انجام شود و نیازی به خروج از منزل نداشته باشد، این فعالیت از موضوع نیاز به اذن زوج برای خروج خارج می‌شود. بنابراین، اشتغال در فضای مجازی به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی که در داخل منزل صورت می‌گیرد، نیازمند اذن زوج برای خروج نیست. البته این نوع اشتغال باید با شئون خانواده هماهنگ باشد و موجب مفسده یا اختلال در زندگی خانوادگی نشود. در این صورت، می‌توان آن را فعالیتی مشروع و بدون نیاز به اذن اضافی دانست. این دیدگاه بر اساس تفاوت میان خروج فیزیکی از منزل و انجام کار در فضای مجازی

است که در آن، زن می‌تواند نقش اقتصادی خود را ایفا کند، بدون اینکه چارچوب‌های شرعی مرتبط با خروج از منزل نقض شود.

۱. قرآن

۲. اقبال، ابراهیم، فرهنگ نامه علوم قرآنی، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۸۵.

۳. امی، فاطمه، ظرفیت های فضای مجازی برای زنان، انتشار: ۰۶:۰۳ - ۲۷ دی ۱۴۰۰، مشاهده: ۲۰ دی ۱۴۰۳.

۴. پایگاه خدمات آنلاین (۲۰۲۴-۰۴-۱۶). «کدام منبع با حرف «پ» شروع میشود؟». آنلاین خدمات دریافت شده در ۲۰ دی، ۱۴۰۳. (عنوان اصلی در منبع: «کسب درآمد آنلاین»)

۵. حکیم زاده، فرزانه، سبک زندگی رسول خدا صلی الله علیه و آله با همسرانش، جامعه الزهرا(س)، قم، ۱۳۹۳.

۶. حسینی حائری، سید کاظم، فقه النساء، دارالبشر، قم، ۱۳۹۱.

۷. خیری، یوسف، اشتغال زنان و پیامدهای آن، بانوان شیعه، شماره ۹، ۱۳۸۵.

۸. دانش، اسماعیل، آثار تربیتی و روانشناختی کار، فصلنامه علمی پژوهشی بلاغ، سال سیزدهم، شماره ۳۳، زمستان ۱۳۸۹.

۹. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، واژه اشتغال، ص ۲۶۳۲، ج ۷، دانشگاه تهران، ۱۳۳۸ ش.

۱۰. رفیعی، زهرا، مشاغل مجازی و اینترنتی، اولین کنفرانس بین المللی علوم، مهندسی و نقش تکنولوژی در کسب و کارهای نوین، ۱۳۹۸.

۱۱. زرگوش نسب، عبدالجبار، مژگان محمدی واکاوی اذن ولی قهری در اشتغال زنان از منظر فقه و حقوق، ۱۴۰۱، فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین، شماره ۱۱، ص ۱۷۷- ص ۲۰۱.

۱۲. سیف، علی اکبر، روانشناسی پرورشی نوین، روانشناسی تربیتی، نشر داوران، تهران، ۱۴۰۳.

۱۳. صدر، محمد باقر، کتاب دروس ی علم الاصول، دارالصدر، قم، ۱۳۷۸.

۱۴. طاهری نیا، احمد، فعالیت اقتصادی زنان از دیدگاه قرآن، نشریه معرفت، ۱۳۹۳، ص ۱۳.

۱۵. عاملی، شیخ حر، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل الشریعه، نشر آل البيت، قم، ۱۴۱۴ ق.

۱۶. فرهنگ، مدرسی، فرهنگ علوم اقتصادی (فارسی - انگلیسی) ص ۴۴۹، نشر البرز، اول، ۱۳۷۴.
۱۷. قره باغیان، مرتضی، فرهنگ اقتصادی و بازرگانی، ج دوم، رسا، ۱۳۷۶.
۱۸. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ۸ جلدی، دارالکتب الاسلامیه، تهران - ایران، چهارم، ۱۴۰۷ ه ق، ج ۵.
۱۹. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار الجامعه لدرر الأخبار الأئمه الأطهار، انتشارات اسلامیه، قم، ۱۴۰۳ ق.
۲۰. محقق داماد، مصطفی، قواعد فقهیه، انتشارات مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۴۰۶ ق.
۲۱. مدرسی، منصور، فرهنگ توصیفی واژگان برنامه ریزی و توسعه، ص ۲۴۵، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، اول، ۱۳۸۵.
۲۲. معین، محمد، فرهنگ فارسی (یک جلدی) ص ۷۷۹، واژه «کار» هشتم، ۱۳۸۵، سرایش.
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر، ترجمه القواعد الفقهیه، نشر دارالعلم مدرسه امام علی بن ابی طالب، قم، ۱۳۴۰ ش.
۲۴. ناظمی هرندی، حمیدرضا، داود نصیران، سید محمد هادی مهدوی، حق اشتغال زوجه و چگونگی تزام آن با حق تمکین زوج در متون تاریخی فقهی، فصلنامه تاریخ، مقاله ۸، شماره ۷۰، آذر ۱۴۰۲، صفحه ۱۵۳-۱۷۵.
۲۵. نساجی، عصمت، نقش فناوری اطلاعات در کار آفرینی و ایجاد فرصت‌های شغلی، کنفرانس بین المللی نخبگان مدیریت، ۱۳۹۵.
۲۶. نولن، سوزان و دیگران، زمینه روان شناسی اتکینسون و هلیگارد، ترجمه مهدی گنجی، نشر ساوالان، تهران، ۱۴۰۳.